

EUSKALDUN ERROMATAR ALDIA (III)

PIRENEE ETA AKITANIA'KO ARLOSAK

—Erroma'k Italia osoan luzatu zitun bere bideak. Mideterrane itxasoaren ertzetik zijoan Via Aurelia, Erroma'tik Tarragona'raño eltzen zana. Hispania'ra orduko bide on-en lerro bat ateratzen zan Narboana'tik Toulous'era etae andik Burdeos'era. Bide orretatik sartu ziran Akitania'ko euskal errira erromatarrek. Lerro orrek bazitun besoak egoalderuntz, Pirenee mendietan zear, Tarragona'tik Bribiesca'ra zijoan bideakin bat egiteko. Era orretara Akitania lotuta zegoen aide guztietatik eta bertarako ate guztiak zeuden zabalik...

—Orduan, on ala ba'da, edozein sartu zizekean barru artan...

—Orregaitik jaso zituzten erromatarrek euren "oppida" izeneko muño-gañetako gaztelu -sail bat. Baña, emen oietako "oppida" bakar bat izango degu begien aurrean: Lugdunum Convenarum, gaur eguneko St. Bertrand de Comminges. Euskalerria'ren egoaldean ikusi ditugu makiña bat jainkoen arlosak; inguru onetan ere badaude bat baño geiago erromatarren eta euskaldunen jainkoeri eskeiñiak. Pare orretako Pirenee gallurrean degu Garona ibaiaren sorburua, andik Burdeos'era dijoana. Gallur oietan sortzen da baita ere Adur ibaia, Baiona'ko itxasoan murgiltzandana.

— Or al daude arlosa oiek?

—Ibai oien iturburu eta ingumarietan daude euskaldun jainko txikiz betetako arlosak. Latiñez idatzita egon arren, euren jainkoen izenak euskaldunak dira. Eta ez dira ez nolanaiko jakinkoak; geure euskaldun buruetan oraindik orain bizirik zirauten. Ona zer zion D. Joxe Miguel Barandiaran'eri 1943'garren urtean 90 urteko agure batek:

"Gizonak badu lur bat bertan bizitzeko. Baña, andik aruntz ez du ez aalmenik, ez aalik. Odeiak gizonaren baime nik gabe dabilta gaiñetik. Lurazpiko eremuetan, berriz, deabruak dira nagusi. Deabruak lurgañera ateratzen dira animaliez jantzita eta animalia gisan. Bei-gorri, zaldi-xuri, aai eta suge...".

—Ori nere amamak ere sinisten zuen...

—Beigorri, zaldixuri, zezengorri, aari, aker, asto eta abar dira animalia itxuran munduan dabiltazen sorgin eta deabruak, euskaldun zaarren buruen neurrian... Orrelako siniskeri asko bildu dira gure artean, batez ere, Mari sorgin guztien erregiñari buruzkoak. Izen oiek berberak agertzen dira Pirenee mendiko arlosetan...

—Esan eiguzu izan batzuek.

—Ona zerrenda bat:

ANIMALIAK

ARITXO DEO (Adur ibaiaren iturburuan): Aritxo jainkoari eskeiñia.

MARTI ARIXONI: Marte Aritxo onari eskeiñia. Marte eta Aritxo alkartuta. Izan ere, asieran, Marte bera ere Aritxo zan.

ASTO ILLUNO DEO: Asto Illuna jainkoari eskeiñia. Aritxo'ren arlosatik gertu.

Arfosa: "Asco Illnro Deo ..."

BEIGORRITXO DEO (BEICORRIXO): Beigorri jainkoari eskeiñia. Garona ibaiaren iturburuan. Andik beera badaude arlosa geiago, baña izena aldatzen dijoo: Baigorriso, Baiorixo, Baigorisco, Baigorrix, Buacorrrix, Buaiorix... Bai, Bai aldatzen da, euskeraren legera: au gertatzen da bi itz alkatzen diranean: Maite + kendu = Maitakunde. E biurtu da A.

AHER BELSTE DEO: Aker Beltza jainkoari. Bagneres de Luchon inguruan. H zan K latiñentzeko.

ABELIONI DEO: Abel On jainkoari. Abel itza berdin esan nai du Zezen ala Bei, eta Azkue'k dionez, Auntz, Ardi eta Ganadu besterik gabe. Dana dala, Ganadu Ona.

ABERRI DEO: Abel (gorri) jainkoari. Arixo eta Asto Illuno'tik gertu.

ERGE DEO: Ergi jainkoari. Idixko edo idi gaztaeri esaten zaio Ergi.

IDIATE DEO: Idiate jainkoari. Ate edo Athe, talde ere esan nai du: Idi-talde, ar-talde bezela.

ELE DEO: Ele jainkoari. Ele da ganadu taldea. Milia Lasurko olerkian easten da: "Aita jaunak ereisten dau elia / amandreak apaintzen obia".

EDELATI DEO: Zaldi-talde jainkoari. Ed-ele-ate: aurreko emen aitatutako bi jainkoetan agertzen dira Ele eta Ate. Ede, zaldiari aoan ipintzen zion burnia de Ede. Beraz zaldi talde au ezitako zaldien taldea da.

BASAERTE DEO: Basurde jainkoari. Arrizko aldara onek basurde bat du korrika, aldamen batean. St. Bertrand de Comminges alboan dago Gourdan erria eta onen auzo bat da Basert. Narotasun eta ugaritasunaren irudia da basurdea.

BOCCO HERAUSONI DEO: Heraus On jainkoari. Eraus (Zuberoa'n) txerr-arra da... Basurdearen antzeko narotasunean. Bocco zer da ez dakit.

ERDIT ETA ERDITSE DEO: Erditze jainkoari. Erditze ona artzai eta unai guztien aizken elburua da.

LEERENO DEO: Lekera On jainkoari... Animalien erne-

aziakin zer ikusia du. Ardiegia izena duen eliza batean daude amalau aldiz. Bostetan, Marte'rekin batera (Arixo berbera)...

ILLARGIA

ILLIXONI DEO: Illargitxo Ona jainkoari. (Luchon eta Bagneres de Luchon'en arlosa asko billatu zituzten). Luchon erriaren benetako izena llixon da.

ILLUNO DEO: Illuna jainkoari. Illargiaren illun aldiko jainkoari.

ILLUMBERRI DEO: Illun Berri jainkoari: Illunetik illargi ben-ira.

GARONA-GOIA "Peyresourde" BIDEA. LUCHON

MENDIAK

GARRI DEO: Gar jainkoari: Mendi gallurreko jainkoari (Gar-mendia, Gar-ate, Gar-aikoetxea...).

CARRI DEO: Aurrekoaren berdiña. C eta G nasten eta alkar illuntzen dute.

MENDIKO OLA-GIZONAK

AGEIO DEO: Pagani Ferrarienses: Agea jainkoari baserriko olagizonek. Agea itzak bi esan-nai ditu: arboletatik emaitzak botatzeko egur luzea eta oletan erabiltzen dan porra edo matxinoa.

ALAR DEO: Alar jainkoari. (Alar-be = ezigabeko). Eziketaren jainkoari.

ALAR DOSTO DEO: Alar totso jainkoari (D = T) Dosto=Totso. Agoa da labetatik ateratzen dan burni sail eta Totxo ago orren erdia. Alar=eziketa. Izan ere oletako matxinoak totxoaren burnia ezitzen du, animaliak ezitzen diran antzera... Totxo ezitzen duen jainkoari.

BESTERIK

LAKAE DEAE: Laka jainkosari, (A'kin amaitzen diran itzak emeak bait dira latinez). Laka itzak bi esan-nai ditu:

gurutzebide eta uraren zurrumbilloa. Garona ibaira dijoazen bi errekatxo alkartzen diran tokian zegoen aldara bat "Consecrani'ek jasota. Consecrani ziran jainko baten serbitzariek. Laka onek bazitun bere serbitzariek ere.

ERROMATARREN PANTEOIKO JAINKOAK

— Emen ere ba al dira orrelakoak?

— Bai, Euskalerrri osoan bezela emen ere erromatarrek ekarri zituzten euren jainkoak. Oien artean daude Jupiter, Marte, Mitra, Mater Magna, Sol Invicto, Apolo, Minerva, Tutela, Silvino, Diana, Ninfae, Dei Manes, Hercules...

— Mitra on lenago ere esanda daukazu.

— Sol Invicto Mitra'ren jaiera Ekialdetik ekarri zuten Erroma'ra eta andik gudariak bazter gurtietara zabaldu. Leize zuloetan zituen bere irudiak eta aldarak zezena gañean iltzeko. Berak menperatzen zuen illuna, berak argia sortzen eta berak argitzen zuen eguzkia. Urarekin zer-ikusi ere bazuen. Eguzkiaren argia eta ura, orra artzaiantzako bi gauza bearrezko. Mitra oven irudi bat Pireneetako leize baten atakan lurperatuta aurkitu zuten, 1.288 metrotik gora dagoen St-Lary-Sulan auzoan. Koba orrek ura Bario eta elizatzko bat dauka bere gañen jasota, ondorengo kristauek egia.

GIZAKIEN EUSKAL IZENAK

— Atal au amaitzeko ona arlosa oietan aurkitzen diran zenbait gizakien euskal izen:

OSSON PRIAMI FILIUS: Otso-on Priamoren semea.

HARBELEX HARSI FILIUS: Arbel-leize Artza'ren semea.

ANDERE ANDERESENI: Andere Anderesena.

ANDUS, ANDOSSO (Andotxo), ANDOXUS (Andotxo)

ANDEI DEAE: Jainkosa Aundiari.

ILUMBERRIXO ANDEREXO: Ilunberritxo Anderetxo.

CISON: Gizon.

LEXI DEO: Leizearen jainkoari.

Eta beste erdi-ipurdiko itz auk:

XUBAN, ULBELTESO, USECE, TULLONIO eta Araba eta Naparroa'n lenago ikusiak.

ARRINDA'TAR ANES

